

ЈЕЗИК,

језик народни, матерњи, записни, језик књижевни

А државни језик не постоји, и добро треба да се чувају та ^(појма) материјна оне државне заједнице где целину државу чине многи народи. Аустрију је поткопао државни језик. Прво га је "силом" - ни до данас не знамо која је та сила која матерњи језик може ишчупати као што се зуб чупа - силом. Затим је чинила неке концесије, и чекала "природни" процес и његове учинке. Природни процес за то не постоји, али постоји, може постојати историјски процес у датијим приликама и околностима. Америка? Да и дезертирају. Америка није Аустрија. Аустрија се проварала, ~~није~~ ^{дезертисала} зетала, на све стране освајањем земља, прелисним стицањем, окупацијама, анексијама, суседским пресељивањима, и слобом народа. А Америку су нахвалиле есењичке групе и појединци, ловци злата, бегунци држави, политички, бегунци од закона; мала група и појединци који нису носила, нису могли носити животе својих исто вј, традиција, језика. Америка је врста модерне Вавилонске куле, а Вавилонска кула је мит необично озбиљан. Кад се с помоћу језика - писане, само језика - на једној, на Хераклитовој ватри скува и претопи мноштина људи са хаљмама контрадикторности и отуђења, онда је то страшно и голема сума енергије. Само мало даље од почетка процеса "америчког", шта видети? Ми ћемо упутити прст у оно што је нама - нама од језика и књиге - најближе и најразумљивије: научне делове свих виста, лабораторијске и кабинетске; високе школе; књижевност; музеји; библиотеке; грознотина саобраћаја савремене и библиотечке; позоришта и опере. Колико нам је - нама од језика и књиге - колико нам је могућно, вистито и у општем државном употреби; у локалној аутономији; у војску у миру и у рату; у тежак проблем богатства и надбогатства. Језик, бивши енглески језик говори се

у Амалзи из стотину разних апарата за вокализацију, и стотину културних, психолошких и неких других наслеђа, језик тај ј језик процедура у смислу и етимологије и фонетике и народног језика којег још нема. језик тај ће - хвала Богу - ослободити најзад енглески језик опасне конкуренције, постави дефинитивно америчким језиком. Књижевност - ври, куча, од зграва и свакодневних објекција, сваке врсте насиља у концепцији и изразу, сваке в стегуог и паметног, датог и дурског, свачијег и личијег, већ амањичког али још ужасно локалних и безмало парохиских обележја - ко пуна сокова, и брижана младим животом, пуна, и вешта и пражених тешким гроздовима, и оним "гњев", и сваки другим, од нектарских до најотровнијих...

У овој земљи, земљи Јужних Словена, која је на све стране наслеђе Аустрије, стоји мозаик народа, и проблем се постављао прилично аустријски. Отицљен је мултикултур, и осетљивошћу која је само једно ретко један од принципа државног управљања. Сви народи и народићи, машине и машинице, имају слободу свога језика, свога говора, своје школе, своје књижевности. То је узоран став и гест; то је грађанима дар највише слободе и најдубље вере у буду. Једнако, у овој земљи, државни резон уједно је и морални и поетски резон! Ћто се рођеним језиком фиксира, то је звездано фиксирано. Доста ретко редок политички резон.

X X

Скопо да је сасвим свејадно рећи човек или језик. И човек и језик јесу резултате врло дугих и упоредних процеса у прошлости. И човек и језик, у свакој својој фази, јесте продукт и своје властитог отварања, самостварња. Човек, одрастао и зрео означава је и онолики капацитет и колики је сам себе начинио; а вредност или неваљаност његову фиксира језик, и кроз говор чове-

ke, i kroz govor istorije i knjevnosti. Šta mislite, recimo, o spisnoj narodnoj pesmi za koju se obično tvrdi da u njoj ima svega, samo nema mudrosti - međutim, jezik je fiksirao da ima u njoj velike i retke mudrosti. Na primer: izbor, svestan izbor između dvoga - svešteno kojega dvoga, ali od kojih je jedno veće moralno dobro i veća odluka, a drugo manje moralno dobro i niža odluka. Izbor

Šta kažete o stihovima: da je grešan i stesan postupak ubiti, uništiti, isključiti iz dejstva i rada boga od sebe? dakle moralni pretek kao odlučujući metod za ono što se sme i ne sme učiniti. Jezik je, eto, signalisao svega čovekov život i življenje. Svest u čoveku, i jezički obelodanjena svesnost, to je jedno, identično. Ako smo prihvatili to jezgro naše čovečanske suštine, možemo, daće, reći o jeziku, uostalom opet i o čoveku, sledeće. Kad kažemo jezik, pokrili smo oba sveta. Ko je dva sveta? Jedan je onaj čija granična linija, čiji horizont za jezičko kretanje ne ide dalje od svakoga dana, od svakoga čoveka, za svakodnevne i svakodnevnike interese. Kad se ta linija, taj horizont pređe, to je transcendenција у други свет. Taj drugi свет, on može biti vrlo i sasvim blizu onom prvome, a može biti dosta ili i sasvim daleko od njega. Strah od reči "transcendenција" čisto je onobovska poza. Poza, ispred koje i iza koje nema ništa. У два gorča razreda naših srednjih škola - a to je jedina, prva i poslednja prilika da se stече опште образовање, једна мучна тешка али велика ствар - не ради се никаква философија, па ни философија језика. У животу нашем нема философске контроле никакве, па ни језичко философске контроле. Када кажемо: трансценденција, то не значи да смо од својом свешћу, са својом језичком свешћу запутили се до престола божјег, до хоровица анђела, до војска сватаца или до блажених мученика. Други свет је просто: прекосак путамо, с оне стране обичног, најобичнијег хоризонта, па ко докле путује, и ко докле стигне. Језик мали и стегнути, банално свакида

њи, то је језик сигналних значења, речи и фразе сваномутно свед-
 ство за свакоминутне потребе и злоупотребе мишљу и језиком, у
 малом и најужем нашем живљењу. Живљење и живот није свеједно.
 Живот је сасвим друга синтеза, и језик човека живота то је
 други језик. Обични говорни језик, и књижевни језик, то је ствар-
 ност и суперструктура. Али има у језику нешто што је инфраструк-
 тура, и ту је ова мук, ова рад и напор да језик могае постати
 језик књижевности, уметности, философије. "Говори да те видим" -
 реч је, пакано, грчкога мислиоца. Све истим језиком, један сигна-
 лизује памет, други непамет. Све истим језиком једни копију но-
 вине, други књигу; једни говоре стилем живљења, други стилем жи-
 вота; једни од Београда до Новог Сада наговарају писца, посата-
 њују пола књижевности; други не могу да оду са првомом јелне
 штофе даље од простог реферата о ономе што у оригиналу другог
 језика стоји. Једно је језик нужде и напасти, који чини да два
 човека не умеју да буте, а друго је мучан инфра-језик који се
 свили да говори, рецимо, шпански на српском језику. Има затим још
 разних језика у језику, као разних бића у човеку. Чет језик и
 човек! па, и до краја, и без краја, тако. Ево: има језик који не
 пробија никакав Пут - да говоримо усањем Буле - језик који не
 воли никаквој свеси од разга и категорије. И има језик књиге и
 ораторства који је језик тражених облика и траженог звука. Један
 и други језик, оба језика, обухватају, покривају, сумирају све,
 апсолутно све што је човек: идеје, планове, акције, грађење, ту-
 чење. И један и други језик је човечно неизбегна ствар. Само што
 је оно ниже телалница нашег живљења, а оно више квалитет нашег
 живота. Философи разликују оно што би се у нашем језику можда
 могло назвати разговор и говорене. Говорене има темпо ближача
 теи испедају као зрна кичурица из кичурице. А говор је оно што су
 стати Глиг подразумевали под логос и логоси; реч са својом стра-
 ховитом апстрактном овом, и логос, што је разговор са размисља-

њем, дискусијом, анализом, сврхом. Али тако или тако, тако и тако, човек је језик. Да би човек говорио треба му језик. Да би човек писао, треба му језик. Да би човек мислио, треба му језик. Да би човек ћутао, треба му језик. "Ћутање је ствар велика" - латински је реч. А данашњи веома значајни, један од најзначајнијих Француза, Андре Малро, писао је у своме великом делу о психологији ликовне уметности Гласови ћутања: "Уметност је познала две врсте израза: апстракцију и симбол. Човечанство олувек гестима својим говори један једини језик, али је народе поделило пре свега израз њихова ћутања. Буда не молитује као што Јупитер влада." (Буда на један начин молитује, Јупитер на други начин влада.) Јесте ли ту, уједно, остали: који је језик потребан за ћутање, ако не ћутање бити велика ствар?

Језички процеси, језичка стања, тако су даноноћно стални у нама као и кув нама. Крв не видимо док се на рану не излије. Монолози унутрашњи у људима стални су, али врло да их чујемо понејкадће овла као неки моћан песник, пре свега драмски, ишчупао монолог силном речи која, бива, слична је језику рана. Политичка историја, кажемо, има славне епохе ратова. Да, али ратови су исход неких концентрација полицајаца, и затим неких концентрација вођа војска, а све то анција је и моћ речи. Наполеон је језиком, својим јединственим концизним језиком казао суштину рата. "Рат је веома проста ствар: једнако исто извешавате." Тачно. И његова лична ратна слава и губаљ биле су тако једно монструозно словито извешавање. Културна историја, са своје стране, има главне епохе језика. Ћутање великих сликара, скулптора, архитеката, и то је језик. Књижевник, то је већ синоним језика. Ако књижевник није моћан језичар, нема силу језика, свешћу језика, маћ језика, његов је случај онај који Французи често констатују: "Талант је ту, али је питање да ли је тај човек и писац." Да, писац, то је језик, наравно не језик сигнала, него језик -

результата свих сила i nadсила u човеку uметнику. Ne sasvim istovremeno, ali u nesnaestom веку planule су велики језици-результате u Енглеској i u Шпанији. Енглеска је била јача: далеко већи број надаровитих i генијалних људи u свим категоријама развиле су истовремено силним јединим језиком. Уметнички i филозофски i политички i војнички језици овога времена све је поредио: убио краља, спровео револуцију, тучао шпанску армију. Језик тај је био у устима оне раз-жене краљ-судија i песма i пословка, змија i голуб. У парламенту урла језик енглески на четири стотине уста. Краљичин језик напустава, да наумудри да смисли до прве критике, а онда спена нова i још боља. Сценарист-језик. Каку Шпанија, тадашњи i данашњи: - Тукле су нас и неочекиване буре. - А шта сте ли мислили кад сте полазили? да се на острво у Атлантику ступа преко моста, као онај ван у Мадриду који је препет над неком у којој нема воде. Буре су биле у језику Енглеза овога доба. Тај језик је био у свакој мисли, свакој одлуци, свакој заповести, у свакоме ула и у свакоме ваци покој: на дну мора које бујама говоре. Енглески филозоф Хобс, дете тих великих времена, који је по својој теорији био за краља, за врховни ауторитет без чега нема друштва, па нема ни друштвених сила i учинака, али како је почео био кроз све револуције, увек се налазио тамо где нешто треба склонити да не смета ономе што дужи друштво - и тај Хобс ето готовио је и мислио језиком ових времена, и казао: "Оно што је одлучно најважније у човечанству, то није пригода човека, него је зик његов."

Ако је језик та сила, тај врхунац, тај мац, та буре - да се онда запитам) шта знамо о његову прапочетку, шта о томе мисли и наука и филозофија и древни мит. У најстаријим митовима, онима који скоро увек говоре о стварању света па дакле и о почетку човека, nigде не читамо - реч је о митовима који су се одрежали, који су се дакле логички и психолошки оправдали, и зато непрестано

везују поколења - нигде не читамо да је човеку био дат језик, или људима дате језици. У древним митовима: богова, човек, човек-полуживотиња, човек-полубог, животиња, биће, река, све то ГОВОРА, али нигде не стоји ни да је бог далаваца језика, ни да је човек, или друга бића, језиком даровано биће. Не стоји ни ово што ћемо ми сада казати: бог, ако је доиста намах створио човека, или није умео знати, или није умео предвидети: у којој форми, или којом силом ће се испољавати из човека све оно што му бог јесте дао: мисли, замисли, жеље, слутње, идеали чак. Тек створени човек брже боље има идеју о вечности. Травка вечнога живота била је у тунима Гингамета; но док се он купао, змија је уклала травку. Настају сад дуга путовања, и сваковерна искуства, све у трагању за травком, то јест за проблемом вечности. И шта је око тога аката и факата, разговора и радњи, мишљених речи и речених мисли. Затим, у хришћанском миту о дрвету познавања добра и зла, од јабуке до губитка бесмртности, до уклетости на земљи и вечите татке за проблемом добра и зла, кроз векове, и данас још, шта је ту аката и факата, мишљених речи и речених мисли! Вечност-пролазност добро-зло, жена-човек, божа-хорој, грех-казна, охолост-пад - проблеми пред којима и до данас, преко многих модерних митова, стојимо као пред проб свима нерешљивим. Кипају нас ти проблеми даље и даље, и кипају људи њих невероватним језичким силама, на безброј начина. Сва је философија данас проблем језика. Језик је страшна сума свега човечанског. Није се бог, творца света и свих идеја, није се сетио да ће за све узвишено и хоројско пред чим човек цепти и занеми, да ће требати израз узвишен и хоројски, и као од звезда отет; и, с друге стране, да ће се све ниско и спомотно морати или лепим речима прикривати, или гнусним изразима писати и штампати - није се бог сетио да ће за обоја то требати нешто исто тако свемоћно какав је Он сам. Толико свемоћно, да

једнако сарађује са силама света, једнако мења себе и све око себе, једнако дорађује што су богови заборавили да дораде или нису умали дорадити... И одједаред мит о Вавилонској кули, велики, жив, важан мит до данашњег дана. Отоо се човек од творца и он своје прве пиводе, створио што му нико није даровао. Колико језика, колико звезде! Уједно страшен светски жагор, човек човека не разуме. Вавилонска кула се једнако гради; сваки спрат виши, даљи, новији. Два човека говоре у себи разним језицима, а споразумевају се трећим. Тај трећи језик прерада разних људи на три начина - то су сад четири брата на четири спрата Вавилонске куле. Уместо "сијетенија језиков" дођоше сређивања језика. Хармонија Вавилонске куле. Наравно, како рече Малро, у дну Куле и данас заједнички језик свих људи, то су гестови. И сад: од језика гестова до језика Шекспира, Гетеа, Бодлера, Пушкина, или, код нас, у четири републике један језик а у колико говорних варијаната, окуповених варијаната - није ли Вавилонска кула мит, мит о човеку и језику који се, све један другом на раменима, успињу под небеса.

Писцу ових редова драга је мисао чувеног научника и мислиоца фон Хумболта (Вилхелма, јер није сам под тим презименом): да човек није језик ни створио, ни пронашао, него је језик као развојна енергија, уз много шта друго, садржана од ископи у бићу човекову. А прогрес и појава у језику, сила језика, чудо и чудовиште језика, то је, данас, продукт културе или некултуре људи. Човек има језик чулни, оком и ухом запањив; и има језик унутрашњи, реченицу унутрашњу, што би рекао Платон, кад "душа сама са собом разговара". Те две моћи наше, две су моћи. У форми звука на уста избушена, реченица није никада оно што је реченица унутрашња. Писци знају добро: никада! Унутрашњи говор, то је семантика духа: истина, једноставност, директност, која се не може преписати, пре-

цитати. Никоја проза, никоји стих, ne може kazati чудним jeзикom tačno ono što je unutrašnje stih ili rečenica. Treba videti tu nedavno štampani faksimili prvog nacрта Šelijeve pesme Гави. Одмах ти стиха, a затим права трка да песник ухвати незарециво и учини га изрецивим. Скоро је мучно гледати тај лов. Већ је све ту; али не, није, ни то није, није још оно незарециво у најбољој могућој форми изрецивога. Као што је оглувели Бетховен научио да унутрашњим неким слухом таčno чује музику у себи, тако гледамо Шелија како оловном црта оно дево на углу картије, a напреже унутрашњи слух, и - одједном, као ишчупано, излете чувено:

Здраво да си душе радо-
вања...

Као тело наше што се једнако потхрањује крвау, тако се уметничка реченица дуго, скоро бесмртно потхрањује унутрашњим језиком те реченице која је остала у песнику! То нас је навело да једном приликом кажемо: "Испод тих редана ле-
ли, невидљив, човек, и то је оно што не може превесту." Застрепимо: оно унутрашње, никада таčno исписано, никада изговоено, a било. Као онај пред Балпазарем невидљивим начином ватрено исписани и одмах нестали Мене текао... То, та уметничка реченица, поетска реченица, врхунски тоновско-језички продукт у изрецивом, то и човек-уметник, то је тајанство. То је раса, нација, традиција, језик земље и вода замишљених. То је то, и ништа друго није савим то. То је оно што Хорације каже у чувеној својој епистоли: да песник не може бити просечан песник. Џозеф Конрад, крупан енглески писац био је Пољак. Да напише буру - јако моћна - требало му је пола или цела страна реченица. Карлајл, визионар-историчар, брутално темпераментан писац, просто је чупао из себе унутрашње реченице, и има таквих реченица које у десет речи гме, севају, таласима о стене ударају. Карлајл је био Енглез. Провлачити се кроз језике, кроз учинке и моћи уметничких књижевних језика, доводи до мучних тренутака: човек се пита најзад: шта му је за-

право милаје, милосније, утешније, блаже: сила моћног књижевног језика који може све на свим плановима, у свима димензијама, све што могу друге уметности - или му је милаја уметност која ћути, слике, скулптура, архитектура, уметност која искачује ухо.

Има ту сад један сатански момент: тачна на којој се језик и музика среташу, привлаче и одбијају, опет привлаче, једно од другог зајим, отама, краде. Имало је песника, има их и данас, који су занемативали идеје и смисао и правили од језика музику. Данашњи композитори, од своје стране, праве музику која говори - говорни мотиви - то јест, певана реч да говори са техником ритма и акцената говорене речи. Музичари постају диалектичари језика. Доста су оправдани велики модерни напори око комбинате: језик-музика, напори у сценској музици са говорним мотивима. Имамо данас у операма диван симфониски рецитатив. Занимљиво је сравнити музичке мотиве за израз буре код Рихарда Вагнера (Холенђанин луталица) и код Бенцамена Бритна (Петер Грајмс). Вагнер има модерни почетак, а Бритн модерни усавршетак говорног ритма и говорних паузи у звинуцима и урлају органа на мору. Модерна музика је подвукла силу језика, силу фразирања. У Етзесовој опери Кармен, Пеганна бац Кармени карте, и кад избаци карту смрти, она говорним мотивом више каже него што пева: *C'est la mort*. Ако би неко направio оперу од оног универсалног поетског дела Шекспирове које се зове Антонија и Клеопатра, која ли би музика - никоја! - могла казати јасно, читко, бистро, плачем и смехом, иронијом и религијом - речи цезара Октавија упућене чињеници: да је онај стоотруни човек и Римљанин, Антоније, мртав, и које гласе: "Кад се разбије тако велика ствар, требало би да је прасак вањ." Доста, не музика, само језик може то казати са потпуним праском смисла, реторике, лепоте. Не, не, даље и више од оне своје веруначке и универзалне силе која се зове језик, човек не може. У скулптору, сликару, архитекти, музичару, почетни и основни облици њихових творевина јесу

њихов унутрашњи језик. Катедрале у Парту и Ренсу, стотинама година грађене, то су Вавилонске куле, али не "смјатенија језикова". То су велики оркестри и хорови језика. Зато ето нема, и не може бити неутралног језика, општег језика, рационализованог, депостисаног језика. Језик је сума, не техника. Есперанто је спорт.

Сви који пишете, мислим на писање са извесним напором и неким вишим циљем, сви знате ово: реченица, према логици језика, сасвим правилна; према филозофији језика, сасвим здрава - не, не ваља! Пребрижи, мисли, тражи, копај по себи, пиши траћу, пету редацију. Језик је и тиранин, а свакако је он он, народни или лични језик, језик пре него што је стих; он је он. Пре него што се за стих може казати да је човек, мора се моћи казати да је језик човек. Ко ће добро разумети оно што смо сада казали? Човек који, сем свога матерњег језика, зна бар један стран језик, поштено, са густом начетаном, са варијантима говора и стилева, човек који доживљава језик оком, ухом, и мозгом. На другом крају скале разумеће нас онај који одлично зна неку локалну, занимљиву варијанту свога рођаног и народног језика: добро зна српски у црногорском говору, или зна добро српски у шумадијском, сремском, личком говору. Или: добро зна хрватски у загорско-најковском говору, или добро зна хрватски у загребачком говору од пре тридесет година, или од данас. На један гласак, на један писак, ухо је наше језички осетљиво. Један хрватски писац, ових дана, има реченицу у којој је хтео да избегне ону силну и глупо надувану политичко-лингвистичку илизацију: српски хрватски, или хрватски српски, и каже: "А кад почне мешати стокавско и најковско..." А илустрација за то ова је реченица: "Свеца ти лајавог и шапавог." То треба да буде, просто речено, српска илустрација; а најковско је илустровано много блаже и врло симпатично, с чиме се овде потписани српски писац потпуно слаже, јер је искусио, после два месеца живота

у Крапине, да у том жаргону докста има нешто умиљето човечио рет
 ке виста. Али оно суноско је "канти" песак не зна фине
 разлике нефиних локалних, завицајних говора. Сремац се много слу
 жи глаголом "лајати", и то у две сасвим супротне стилизације.
 "Не лај!" басна заповест да неко ућути. "Ала тај лаје!" похвала
 човеку који лако и лако говори. "Пашавост", у свима облицима и
 згодама, србизански је израз, примљен данас на све стране, али,
 ипак, сочно употребљен само у реченици коју привољно диктира пи
 толно савршен начин говора у родном крају. "Свџа" псује Сремац;
 Србизански киха или у вичој, или у сасвим тривиалној хиерархији.
Alerte! господи! Језик није речник; језик је човек са живо
 том и живљењем човека. Има покрајинских говора, има сеоских гово
 ра, има говора полуdivњих племена, који су говори у понечему ф
 нији, разрађенији него говори, чак и стилски културних језика.
 Једно полуdivње острвско племе (мислим на дело француског науч
 нике Бренсвика) на три оштро разликована начина мења глагол "хте
 ти": хоћу зато што сам наговорен; хоћу зато што сам присиљен;
 хоћу зато што сам тако рекао сам из себе. Читајући те текстове
 забавља сам се у себи. Ако бих том полуdivњаку рекла: Та ће
 ствар бити тако и тако, јер ја тако хоћу - он би се насмешно и
 питао би ме: које "хоћу"? А ја бих могла одговорити: Е, то нема
 у Вуку. -